

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:02.07.2021 ✓Accepted/Kabul:30.07.2021

DOI: 10.30794/pausbed.961258

Araştırma Makalesi/ Research Article

Akdağ, Z. (2022). "Çin Karakteristiğiyle Dünya Düzeni: Geçmişten Günümüze Haraççı Sistem", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 48, Denizli, ss. 365-382.

ÇİN KARAKTERİSTİĞİYLE DÜNYA DÜZENİ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HARAÇÇI SİSTEM

Zekeriya AKDAĞ*

Öz

Çin'in yükselişi veya düşüşü Doğu Asya bölgesel düzeninin hemen her zaman belirleyici faktörü olmuştur. 21. yüzyılda Çin'in yeniden büyük bir güç olarak tarih sahnesine çıkması, bölgesel ve küresel düzenin nasıl şekilleneceğine yönelik tartışmaları hızlandırmaktadır. Çin'in ekonomik ve askeri gücü, birçok aktörle Çin lehine olan asimetrik bir bağımlılık ilişkisine yol açmaktadır. Çin ile diğer ülkeler arasındaki ekonomik ve askeri eşitsizliğin haraççı sistemde olduğu gibi hiyerarşik bir düzene yol açıp açmayacağı merak konusudur. Bu çalışmada, yükselmekte olan Çin'in nasıl bir düzen arayışında olacağı, tarihsel deneyimlerden yola çıkarak analiz edilmiştir. Çalışma, ekonomik ve askeri olarak güçlü bir Çin'in dış işlerini nasıl bir çerçevede yürüteceği sorusuna yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Çin ve diğer ülkeler arasındaki ekonomik ve askeri asimetrinin haraççı sistemde olduğu gibi, Çin'in bazı ülkelerle olan ilişkilerinin eşitsiz bir temelde yürütülmesine olanak sağlayacağı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Haraççı sistem, Çin merkezli düzen, Dünya düzeni

WORLD ORDER WITH CHINESE CHARACTERISTICS: THE TRIBUTE SYSTEM FROM PAST TO PRESENT

Abstract

The rise or fall of China has always been the determining factor in the East Asian regional order. The re-emergence of China as a great power in the 21st century accelerates the discussions on how the regional and global order will be shaped. China's economic and military power leads an asymmetrical dependency relationship with many actors in favor of China. It is a matter of curiosity whether the economic and military inequality between China and other countries will lead to a hierarchical order as in the tribute system. In this study, what kind of order the rising China will seek was analyzed based on historical experiences. The study aims to answer the question of how an economically and militarily powerful China will conduct its foreign affairs. It is argued that the economic and military asymmetry between China and other countries will allow China's relations with some countries to be carried out on an unequal basis, as in the tribute system.

Keywords: China, The tribute system, Sino-centric order, World order.

*Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, MALATYA.
e-posta: zekeriya.akdag@inonu.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0002-0866-603X>)

Giriş

Çin, modern öncesi dönemde olduğu gibi dünya ekonomisinin en önemli aktörlerinden biri haline gelmeye başladı. Çin'in dünyanın üretim ve ticaret nezdindeki konumu, ülkeyi uluslararası düzeni doğrudan etkileyebilecek bir düzeye taşıdı. Çin çok sayıda ülkenin en büyük ticaret ortağı, doğrudan yabancı yatırım kaynağı, borç ve kredi sağlayıcısı konumundadır. Çin'in askeri ve ekonomik gücü, birçok ülkeyle Çin lehine olan asimetrik bir bağımlılığa yol açmaktadır. Çin ve diğer ülkeler arasındaki ekonomik ve askeri asimetri, Çin'in bu ülkelerle olan ilişkilerine yön vermektedir.

Doğu Asya bölgesinde oldukça uzun bir süre için istikrarı temin eden Çin merkezli geleneksel haraççı sistem, Çin'in uluslararası sistemdeki yükselişi ile birlikte yeniden gündeme gelmektedir. Çin'in modern dönem öncesinde olduğu gibi yeniden güçlü bir aktör olarak tarih sahnesine çıkması bölgesel ve küresel düzenin geleceğine yönelik tartışmaları hızlandırmaktadır. Ülkenin geleneksel hiyerarşik sisteminin modern bir versiyonunu yeniden kurmaya çalışıp çalışmayacağı da büyük bir merak konusudur.

Asya'nın bölgesel düzeninin geleceğine dair farklı düşünceler bulunmaktadır. Klasik realist teorisyenler arasında değerlendirilen Friedberg, Avrupa'nın geçmişinin Asya'nın geleceği olabileceğini iddia etmektedir. Uzun vadede Asya'nın büyük güç mücadelesinin temel alanı haline gelmesinin daha muhtemel olduğunu belirtmektedir (1994: 7). Ayrıca Friedberg, Asya'nın büyük güçler arasında sürekli bir rekabetin olduğu çok kutuplu bir sisteme sahip olacağını ileri sürmektedir (Friedberg, 1994: 31). Avrupa'da 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında olduğu gibi Asya'nın geleceğinde de büyük güç rekabetinin baskın olabileceği çok kutuplu bir sistemin inşa edileceği iddia edilmektedir.

Asya çalışmalarıyla bilinen Michael Yahuda, yakın gelecekte Asya için iki muhtemel senaryodan bahseder. Bu senaryolardan ilki, tüm gerileme ve gerilimlerine rağmen ABD'nin öncülük ettiği mevcut düzenin devam etmesidir. İkincisi, büyük güçler arasında rekabetin olduğu çok kutuplu bir sistemin hayata geçmesidir. Yahuda'ya göre, ABD'nin gücünde yaşanmakta olan aşınmalara ve buna yönelik meydan okumalara rağmen, mevcut düzen bir şekilde varlığını sürdürebilir. Diğer bir olası senaryo ise ABD ve Rusya gibi aktörlerin de dâhil olduğu çok kutuplu bir düzenin geçerlilik kazanmasıdır (2008: 356).

Ofansif realist akımın önde gelen isimlerinden John Mearsheimer'a göre, eğer Çin ekonomik bir güç merkezi haline gelirse, ekonomik gücünü askeri güce dönüştürecek ve Kuzeydoğu Asya'da baskın güç olmaya çalışacaktır (2001: 4). Ekonomik gücü arttıkça Çin, Asya'da hakim güç olmaya ve bölgesel düzende kabul edilebilir kuralların çerçevesini belirlemeye çalışacaktır (Mearsheimer, 2010: 389). Mearsheimer, Çin yükselişini ABD'nin 19. yüzyıldaki yükselişine benzeterek, gelecek vadeden bir hegemonun güç ve etkisini komşularına yayma arayışında olacağını iddia eder. Mearsheimer gibi bazı ofansif realistler Asya'nın geleceğinin ABD'nin 19. yüzyıldaki geçmişine benzetmektedir (Acharya, 2008: 61). Nasıl ki ABD Batı yarımküresinde hâkim güç haline gelmeye çalışmışsa, Çin'in de benzer şekilde Doğu Asya'nın hâkim gücü haline gelmeye çalışacağı iddia edilmektedir.

Yapısalcı teorisyenler arasında değerlendirilen David Kang'a göre, tarihsel olarak Asya'da kaosa yol açan neden Çin'in zayıflığı olmuştur. Kang'a göre Çin güçlü ve istikrarlı olduğunda bölgede düzen temin edilmektedir (2003: 67). Kang, Asya'nın geleceğinde Çin merkezli hiyerarşik sistemin 21. yüzyıldaki versiyonuna benzer bir düzenin yeniden hayata geçmesinin muhtemel olduğunu ileri sürer. Yazara göre, Doğu Asya'nın bölgesel ilişkileri Batı'ya nazaran tarihsel olarak hiyerarşik, daha barışçıl ve daha istikrarlıydı (2003: 66). Çünkü Doğu Asya uluslararası ilişkilerinde ülkeler arası gayri resmi eşitliğe olanak tanınsa da ülkeler arasında resmi hiyerarşi öne çıkardı (Kang, 2003: 67).

Yeni Asya düzeni hakkındaki Türkçe literatürün ise yeni ve oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konuda öne çıkan çalışmalardan birinde, Çin'in maddi gücündeki artışın nasıl bir küresel etkiye sahip olduğu incelenmektedir (Alperen, 2019). Çalışmada Çin'in artan gücünün küresel bir düzen oluşturacak düzeyde olmadığı ileri sürülmektedir. Çin'in alternatif bir düzen kurmaktan ziyade, mevcut düzen içindeki özerkliğini arttıracak girişimlerde bulunduğu belirtilmektedir (Alperen, 2019: 245). Diğer önemli bir çalışmada ise, Çin'in uluslararası ilişkilerini "yeni-haraççılık" olarak ifade edilen bir çerçevede yürüttüğü dile getirilmektedir. Çalışmada öne çıkarılan "yeni-haraççılık" kavramı; Çin'in istisnailiği düşüncesi, ticaret ve diplomasinin iç içe geçmişliği, kültürel

etki ve pozitif bir devlet kimliğinin inşası gibi dört unsur üzerinden incelenir (Bayram ve Emiroğlu, 2020). Çin'in istisnailiğinin, kültürel etkisinin ve pozitif imaj inşasının en azından günümüz için herhangi bir düzen kuracak düzeyde başarılı bir etki oluşturabildiği söylenemez. Hatta Japonya ve Güney Kore gibi diğer Doğu Asya ülkelerinin Çin'den daha fazla kültürel etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Genel anlamda Türkçe literatüre bakıldığında Çin'in haraç sisteminin yapısı, işlevleri ile kapsamı konusunda yeterli ve ayrıntılı çalışmaların görülmediği söylenebilir.

Bu çalışmada, Çin'in yeniden büyük bir güç olarak uluslararası sistemde yer almasıyla olası bir düzenin haraççı sistemden bazı izler taşıyacağı ileri sürülecektir. Çin ile diğer aktörler arasındaki askeri ve ekonomik eşitsizliğin, Çin lehine olan bir asimetrik bağımlılığa yol açtığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çin merkezli geleneksel haraç sisteminin, bölgesel düzeyde istikrarın temin edilmesinde ve sürdürülmesinde ister istemez yol gösterici bir unsur olacağı tahmin edilmektedir. Çin'in küçük ve orta ölçekli aktörlerle olan ilişkilerinin belli ölçülerde eşitsiz bir temelde yürütülmesinin muhtemel olduğu düşünülmektedir.

Çalışma iki temel bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde, haraççı sistem detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Haraççı sistemin nasıl bir yapı arz ettiği, nasıl işlediği ve ne gibi işlevler üstlendiği incelenecektir. Daha sonra haraççı sistem kavramına yönelik eleştirilere değinilecektir. İkinci bölümde ise haraççı sistemin günümüzdeki yansımalarının neler olduğu tartışılacaktır. Günümüzde haraççı sisteme benzer bir düzeni olanaklı kılan ve sınırlayan etmenler analiz edilecektir. Çalışmada kullanılacak yöntem ise tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri ağırlıklı olacaktır.

1. GELENEKSEL ÇİN MERKEZLİ DÜNYA DÜZENİ: HARAÇÇI SİSTEM

Kadim Çin medeniyeti Doğu Asya toplumlarının çoğunluğuna kaynaklık etmiştir. Bu toplumlar Çin'in kültür alanı içinde gelişmişlerdir. Çin'in ideografik yazı sistemi, aile ve toplumsal düzen hakkında Konfüçyüsçü klasik öğretileri, resmi sınav sistemi, Çin'in imparatorluk monarşisi ve bürokrasisi Doğu Asya'yı büyük oranda etkilemiştir (Fairbank, 1968: 1). Refah, boyut ve süreklilik gibi özelliklerin hepsi Çin'i, Doğu Asya dünyasının doğal merkezi haline getirmiştir (Fairbank, 1968: 1-2).

Tarihsel süreçte Çin, birçok iniş çıkışa rağmen merkezi rolünü komşularına da kabul ettirerek devam etmeyi başarmış bir devlettir. Diğer ülkelerin liderlerinin teoride onun altında yer aldığı kabul edilen Çin imparatoru, Doğu Asya hiyerarşik sisteminin merkezinde yer almaktaydı. Çin'in Doğu Asya üzerindeki bölgesel etkisi sadece siyasal değildi. Çin aynı zamanda dilsel, kültürel ve siyasal kurumlar açısından da uygarlığın temel belirleyicisi konumundaydı (Kissinger, 2015: 23). Felaketler ve çöküş dönemlerinde dahi, Çin'in evrenin merkezi olduğu anlayışı bölgesel meşruiyetin temel kaynağıydı (Jacques, 2016: 252). Kendisini dünyanın merkezi olarak algılayan Çin, diğer ülkelerden farklı olarak herhangi bir isme dahi ihtiyacı olmadığına inanıyordu (Jacques, 2016: 307-308). Diğer ülkeler kendilerini isimlendirirken coğrafi sınır vb. ölçütler kullanırken Çin, kendisini *Zhongguo* (中国), yani "Orta Krallık" ya da "Merkez Ülke" adıyla anıyordu (Kissinger, 2015: 23-24).

Çinlilerin civarlarındaki alanlarla ve Çinli olmayan halklarla ilişkileri, genel olarak Çin merkezli (*Sino-centric*) anlayış tarafından şekillendiriliyordu. Çinliler dış ilişkileri, Çin devleti ve toplumu içinde tecelli eden toplumsal ve siyasal düzenin ilkelerinin dışa yansımaları olarak görme eğilimindeydiler. Bu bağlamda Çin'in dış ilişkileri, Çin toplumunun kendisi gibi, hiyerarşikti ve eşitlikçi değildi. Çin'in dünya düzeni üzerine çalışmalarıyla bilinen Fairbank'a göre, Çin'in dış ilişkileri için uluslararası ve hatta devletler arası terimleri uygun görünmemektedir. Fairbank, bundan dolayı Çin'in dış ilişkilerini, "Çin dünya düzeni" (*Chinese world order*) olarak adlandırmayı tercih etmektedir (1968: 2). Geleneksel Çin dünya düzeninin katılımcıları, herkesin kendi egemenliğine sahip olduğu ulus, egemenlik veya devletlerin eşitliği gibi Batılı ilkelere karşılık gelen kavramları kullanmadılar. Çin dünya düzeni, toprakların birbirine denk statüdeki egemenler arasında bölündüğü bir düzenin tersine, tüm yerel otoritelerin merkeze ve imparatorun üstün gücüne tabi olmaya dayanıyordu.

Doğu Asya hiyerarşik düzeninde herkesin kendine uygun yerde veya kendisine ait olan yerde kalması bekleniyordu (Braudel, 2006: 213). Çin merkezli ilişki biçimi, Doğu Asya bölgesinde gelişen ilişkilerin bir prototipi olmuştur (Fairbank, 1968: 9). Hiyerarşik düzen anlayışı sadece Çin tarafından empoze edilen bir sistem olmaktan ziyade, Doğu Asya'daki hemen her ülke tarafından benimsenen bir sistemdi. Hiyerarşik düzen Çin ve komşuları arasındaki ilişkiyi şekillendirmekle birlikte diğer ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini de şekillendirmekteydi.

Tarihte Asya'daki uluslararası düzenin temel belirleyici ilkesi egemen eşitliği değil, hiyerarşiydi (Kissinger, 2014: 197). Asya'nın tarihsel hiyerarşik sistemlerinde, aşağı derecedeki ülkelerin üstün olanlara somut bağlılık içinde bulunmaları bekleniyordu. Bu tür bir yaklaşım teorik olarak bölgesel güç ilişkilerinde herhangi bir muğlaklığa yer bırakmıyordu. Ancak gerektiğinde olağanüstü bir yaratıcılık ve esneklikle ilkeler aşınabiliyordu (Kissinger, 2014: 197). Çin merkezli hiyerarşik sistem, İmparator'un menzilineki sözde sonsuzluğa dayanan evrensel bir düzendi. "Göğün Altındaki Her Şey" üzerinde egemenlik sahibi olan imparatorun, insanlığın tamamına yayılan "mutlak ve evrensel bir siyasi ve kültürel hiyerarşinin zirvesinde" bulunduğu düşünülüyordu. Çin'in kültürel ihtişamı ve ekonomik ihsanıyla diğer diğer toplumları cezbedip "gökyüzü altında uyum" hedefini sağlayacak şekilde yöneterek düzeni temin edebileceği düşünülüyordu (Kissinger, 2014: 15).

Çin bakış açısına göre dünya düzeni evrensel bir hiyerarşinin yansımasından oluşuyordu. Hiçbir toplumun Çin ile eşit düzeyde olmadığı, ama onunla bir şekilde ilişki içinde olduğu düşünülürdü. Diğer siyasal örgütlenmelerin yöneticileri muadil egemenler olarak muamele görmezdi. Diploması veya uluslararası ilişkiler eşit egemenler arası münasebetlerden ziyade, diğer toplumların evrensel hiyerarşideki konumlarının teyit edildiği, dikkatle tasarlanmış törenler dizisinden oluşuyordu. Böylece kadim Çin'de dışişleri, bağlılık ilişkisinin tonlarını belirleyen "Ritüeller Bakanlığı"nın ve göçebe toplumlarla ilişkileri yürüten "Sınır İşleri Dairesi"nin alanıydı (Kissinger, 2014: 236).

Kendini dünyanın yegâne egemen siyasi yönetimi olarak algılayan Çin imparatorunun hakimiyet alanı, sadece doğrudan yönetimi altında bulunan topraklar değil, Çin'in uygarlığın merkezini oluşturduğu "Gökyüzü Altındaki Her Şey"di (Kissinger, 2014: 235-236). Çin imparatoru göğün oğluydu ve diğer tüm ülkeler doğal olarak ona tabiydi. "Bütün dünya Çin imparatorunun tebaasıdır" anlayışı dolayısıyla başka devletler olamayacağı için "sınır" da yoktu (Eberhard, 1995: 41). Yeryüzü topluluklara değil bölgelere ayrılmış olarak algılandığından, Çin bağımsız yöneticileri tanıyabilirdi, çünkü bağımsız bölgeler olabiliirdi. Fakat Çin imparatoru gerekli gördüğünde müdahale etme hakkına haizdi. Çin imparatoru göğün altındaki tüm insanlardan sorumlu olduğundan, diğer ülkelerin yöneticileri Çin imparatorunun tayin edilmiş temsilcisi olarak görülüyordu (Lam, 1968: 179).

Diğer ülkelerin yöneticilerinin haraçgüzar olarak tayin edilmesi, Çin imparatorları tarafından, imparatorluk içindeki resmi görevlilerin atanması gibi görüyordu. Bu yöneticiler barış ve düzenin sürdürülmesi görevinde başarısız oldukları zaman atanma geri alınabiliyordu. Böyle bir durumda haraçgüzar kral, imparatorluk içindeki herhangi bir yüksek resmi görevli gibi cezalandırılıbiliyordu (Lam, 1968: 179). Haraçgüzarlık statüsü ülkelere değil yöneticilere veriliirdi. Kişisel bir statü olduğundan aktarılabılır değildi. Haraçgüzarlık payesi verilen yönetici öldüğünde ardılı kimse aynı prosedürlere geçtikten sonra Çin tarafından tanınmış olurdu (Lam, 1968: 179).

Çinli olmayan hükümdarlar belirli teamüller ve seremoniler ile Çin dünya düzenine katılabiliyorlardı. Bu uygulamaların hepsi haraç sistemini (*tribute system*) oluşturuyordu. Qing Hanedanlığı döneminde bu uygulamalar şöyle sıralanabilir: Çinli olmayan idarecilere atandıklarına dair bir belge ve yazışmalarda kullanmak için resmi bir mühür verilirdi. Onlara, Qing aristokratik hiyerarşisinde uygun görülen bir konum belirlenirdi. Yerel ürünlerden oluşan sembolik bir haraç sunumu gerçekleştirilirdi. Krallık sarayında uygun görülen seremoniler yapılırdı. Karşılığında da imparatorluk hediyeleri verilirdi ve aynı zamanda sınır bölgelerinde ve merkezde belirli ticari ayrıcalıklar tanınırdı (Fairbank, 1968: 10-11). Çin ile ilişki kurmak durumunda kalan dış ülkelerin, haraç veren tabi ülke statüsünde olmaları bekleniyordu. Bu ülkeler mümkün olduğunca buna mecbur bırakılıyordu. Böylece ticaret, imparator tarafından bu tabi ülkelerin yöneticilerine bahşedilen bir lütf olarak görülmeliydi ve başkentteki heyetlerin haraç sunma formalitelerine eşlik etmeliydi. Ekonomik ilişkilere resmi olarak bu politik çerçeveye içerisinde izin veriliyordu.

Çin, kendisini "Göksel Krallık" olarak algıladığından, diğer ülkeler bu göksel krallığa merkezden uzaklıklarına bağlı olarak daha aşağı bir statüde bağlanıyorlardı. Bu hiyerarşik ilişkiler sistemi, merkezi aktör olan Çin'in gücüne bağlı olarak zaman içinde değişik derecelerde, Doğu Asya'nın birçok bölgesini kapsayacak şekilde gelişti. "Tabiiyet sistemi" olarak da isimlendirilen bu sistemde, diğer ülkelerin merkezi imparatorluğun üstünlüğünü tanıdıklarının göstergesi olarak, haraç ödemenin de içinde bulunduğu tören ve biçimlere uymaları bekleniyordu. Bu bağlılıklarını gösterme karşılığında, o ülkeler içişlerinde serbest hareket etme özgürlüğüne sahiptiler (Jacques, 2016: 349-50).

Haraç sistemi, Konfüçyüs doktrinin hiyerarşik yapısının Çin'in dış ilişkilerine tatbiki olarak da görülebilir. Konfüçyüs doktrinin hiyerarşik yapısı bir yandan Çin imparatorluğunun içerde meşruiyetini sağlarken diğer yandan da dışarıya egemenliğin yayılmasını meşrulaştırmıştır. Nasıl ki imparatorluğun kendi tebaası imparatoru örnek olarak kabul ediyorsa, diğer ülkelerin yöneticileri nezdinde de Çin imparatoru benzer şekilde cezbedici bir örnek olarak algılanıyordu. Diğer ülkelerin liderleri, hediyeler sunarak ve haraç ödeyerek Çin imparatorunun üstünlüğünü kabul ettiklerini gösteriyorlardı. Haraç ilişkilerinde uygulanan formaliteler, Çin merkezli evrende, hiyerarşinin belirlenmesinde önemli bir rol oynuyordu (Fairbank, 1969: 137-139). Diğer ülkelerin hiyerarşi sisteminde nerelerde yer aldıkları böylece ortaya çıkıyordu.

Çin'in güney sahillerindeki ve kara sınırlarındaki Burma, Tayland, Vietnam ve Kore gibi ülkelerdeki halklarla ilişkiler "Ritüeller Bakanlığı"ndaki (*the Ministry of Rituals*) resmi görevliler tarafından yönetilirdi. Uluslararası ilişkilerin bu bakanlığın hazırladığı sembol ve teamüller aracılığıyla yürütülmesiyle, Çin yakın çevresinde yer alan bu ülkeleri aşırı askeri harcama yapmaksızın kontrol edebiliyordu. Bu ülkelerin temsilcilerinin diplomatik dokümanlarda itaat dilini kullanarak ve Çin imparatoru önünde secde etme gibi ritüelleri yaparak Çin'in kültürel ve siyasi prestijini resmi olarak kabul etmeleri beklenirdi. Bunun karşılığında da bu ülkelere, Çin ile kontrollü bir ticaret yapmalarına izin verilirdi. İmparatora hediye takdimi ritüelinden sonra, temsilcilere eşlik eden diplomatik personelin ve tüccarların ticaret yapmasına müsaade edilirdi. Diplomatik temsilciler ve tüccarlar ancak Ritüeller Bakanlığı tarafından idare edilen kervansaraylarda konaklayabilirlerdi ve her ziyaretin sonunda mallarıyla birlikte Çin'den ayrılmak zorundaydılar (Spence, 1990: 118). Çin dış ilişkileri genel olarak haraççı sistem çerçevesinde yürütülse de, her ülkeyle ilişkiler aynı şekilde yürütülüyordu. Ülkenin coğrafi konumu, toplumsal ve siyasal yapısı ilişkinin düzeyini belirlemede önemli bir faktördü.

1. 2. Merkezden Çevreye Çin Dünya Düzeni

Çin'in dış ilişkilerinin kademeli ve halkalı hiyerarşik yapısı diğer halkları ve ülkeleri üç temel kuşakta içeriyordu. Sinic bölge olarak adlandırılan ilk halka, en yakında yer alan ve kültürel olarak benzer olan tabii ülkelerden oluşmaktaydı. Kore ve Vietnam gibi kısmen de olsa dönem dönem Çin imparatorluğu tarafından yönetilen ülkeler ile kısa bir zaman için Japonya bu bölgeye dahil edilebilir. İkincisi İç Asya Bölgesiydi. İç Asya'daki haraç veren göçebe veya yarı göçebe kabileler ve devletlerden oluşuyordu. Bunlar etnik ve kültürel olarak Çinli olmadıkları gibi Çin kültür alanının dışında veya kenarında yer alıyorlardı. Hatta bazen Çin Seddi sınır boylarına yönelik baskılarda da bulunuyorlardı. Dış bölge olarak adlandırılan üçüncü halka, genel olarak daha dışarıdaki "barbarlar"dan oluşuyordu. Denizde ve karada daha uzak bir mesafedeki yabancıları kapsıyordu. Güney Doğu Asya ve Güney Asya'daki diğer ülkeler ile Avrupa ülkelerini içeriyordu. Bu ülkeler Çin ile ticaret yapacakları zaman onlardan haraç ödemeleri bekleniyordu (Fairbank, 1968: 2).

"Göğün Oğlu"nun erdemli etkisinin hüküm sürdüğü Çin etki alanında hem seremoniler (*li*) hem de düzenlemeler (*fa*) yürürlükteydi. İmparatorluğun etkisinin azaldığı Çin sınırlarındaki periferi alanlarında, seremoniler etkisini gösterebiliyorken düzenlemeler etkisini kaybediyordu. Bu bölgelerde "Göğün Oğlu" doğrudan zor araçlarını kullanmada yetersiz kalıyordu. Üçüncü kategori de ise imparatorluğun etkisinin çok daha az olduğu bölgeler bulunuyordu. Bu bölgelerde sadece özel bazı seremoniler uygulanabiliyordu (Fairbank, 1968: 8). Görüldüğü gibi, "Göğün oğlu" olarak görülen Çin imparatorunun yönetimi, coğrafi ve siyasi yakınlığa göre üç kategoride sınıflandırılıyordu. İç daire doğrudan imparatorun idaresinde olan bölgelerden oluşmaktaydı. Bu bölgeler eğitim ve dönüşüm aracıyla tamamen "medeni" olarak görülür ve idari olarak merkeze entegreydi. Dış uyrukların bölgeleri gevşek idari alanları içerirdi. Dış alanlarla etkileşim haraççı yapıya dayanırdı. Çin hükümdarlığı "barbar" bölgeleri tutmak ve ikna etmek için bazı araçlarını kullansa da doğrudan o bölgeleri ve insanlarını yönetmezdi (Ren, 2011: 6). En dış halkada yer alan aktörlerle Çin'in sürekli bir temasının olduğu da söylenemez. Nadiren de olsa bu kesimde yer alan aktörler Çin ile temasa geçtiklerinde ise bazı haraççı teamüllere uymaları bekleniyordu.

Çin merkezli dünya düzeni, Çin kültürü alanının çok ötesine erişmekteydi. Sinic Bölgeyi oluşturan Çinli olmayan ülkeler, Çinli yazılı dil ve Konfüçyüsçülük gibi kültürel bağlarla katman katman Çin'e bağlıydılar. Fakat İç Asya Bölgesi, belirgin olarak Çin kültüründen olmayan halklardan oluşuyordu. Mançular, Moğollar, Uygur Türkleri, Tibetliler gibi toplum yapısı ve kültürü Çin kültüründen oldukça farklı olanları içeriyordu. Bu toplumların yazı sistemi alfabetikti, ekonomileri büyük oranda kırsal-göçebelige dayalıydı ve siyasi örgütlenmeleri kabileciydi.

Fakat bunlar asla Çin dünya düzeninin dışında görülmezdi. Çünkü İç Asya steplerinin atlı okçuları, ateşli silahlardan önce, Doğu Asya sahnesinin baskın askeri gücünü sağlıyorlardı. Çin kültürü temelli “Göğün Oğlu”nun üstünlüğü teorisi göçebe İç Asya savaşçı güçlerinin coğrafyasına kadar uzanıyordu. Stratejik bağlamda “Çin İmparatorluğu” kıtasal büyüklükte bir “Doğu Asya İmparatorluğu” haline geliyordu (Fairbank, 1968: 3).

Çinli olmayan tüm devletlerin ve halkların teorik olarak Merkezi Krallıktaki Göğün Oğluna uygun bir şekilde tabi olmaları bekleniyordu, fakat teoride olması beklenen gerçekte sık sık ihmal ediliyordu (Fairbank, 1968: 2). Çin’in periferisinde yer alan her ülkenin Çin ile bir tabiiyet ilişkisi içinde olduğu söylenemez (Suzuki, 1968: 185). Çin, uzak bölgelerdeki ülkeler için Çin’in kültürel liderliğinin kabul edilmesini yeterli buluyordu (Sakai, 1968: 134). Her yerde aynı şekilde işleyen ebedi ve değişmez bir haraç sisteminden bahsedilemez (Kang, 2010: 11). Çin imparatorlarının uluslararası ilişkiler sorunlarına yönelik esnek tutumlarına dair örnekler de yaygındı. Her ne kadar istisna veya geleneksel yaklaşımdan sapma olarak görülse de, Çin-Orta Asya ilişkilerinde bu tür istisnalar çokça görülüyordu. Herat, Kokand veya Moskova ile eşitlik temelinde ilişkiler Çin pratiklerine pek de yabancı değildi (Fletcher, 1968: 224). Doğu Asya’da en önemli aktörler arasında yer alan Japonya’nın Çin ile olan ilişkisinde de benzer bir durumdan bahsedilebilir. Çin merkezli haraç sisteminde resmi bir rol üstlenmeyi genel olarak reddetmesine rağmen Japonya, bu düzenin bölgesel bir gerçeklik olduğunu zımnen kabul ediyordu (Kissinger, 2014: 200).

Çin imparatorluğunun komşularıyla ilişkilerinde haraççı bir sistemin varlığı yaygın kabul görse de, tüm ülkelerle ilişkileri aynı çerçevede değerlendirilemez. Hemen her ülkeyle ilişkileri ayrı bir karakteristik özellik taşımaktaydı (Westad, 2013: 10). Düzen açıkça ve resmi olarak eşitsizdi, fakat gayri resmi eşitliğe de rastlanılabiliyordu (Kang, 2010: 2). Merkezi krallığın çevresindeki ülkelerle ilişkileri, o ülkelerin jeopolitik yapısı, toplumsal yapısı ve Çin kültürünü özümseme derecesine göre farklılık arz etmekteydi. Bu anlamda tek düzeyli bir haraççı sistemden bahsedilemez.

Çin dünya düzenindeki en temel sorun, askeri yetersizlik durumunda Çin’in üstünlüğünün nasıl sürdürüleceğiydi. Diğer tarafla ilişkilerin sonlandırılması, kültürel ideolojik araçlarla yabancılara Çinli görüşlerin aşılması, onurlandırma, maddi rüşvet veya her ikisiyle birlikte karşı tarafı ayartmak çözümler arasında yer almaktaydı. Barbarların birbirlerine karşı kullanılması taktiği diğer imparatorluklarda görüldüğü gibi Çin’de de oldukça yaygındı. En nihayetinde ise barbar yöneticilerin Çin dünyasının tepesinde kabul edilmesi çözüm olarak görülebiliyordu (Fairbank, 1968: 11-12). Dışarıdan gelen fatihler de Çin dünyasının güç yapısına bir şekilde önceden girmiş oluyordu. Bu fatihler mevcut sistemde herhangi temel bir değişime gitmeden, sistemi baştan aşağıya uyguluyorlardı (Fairbank, 1968: 9). Çin tarih boyunca çok sayıda Çinli olmayan fatih tarafından yönetilmişse de idari yapının Çinli özelliği büyük oranda aynen korunmuştur.

Çin İmparatorluğu’nun sembolik üstünlüğü yaygın olarak kabul gördüğü için Çin, zor araçlarına doğrudan başvurmadan da üstünlüğünü sürdürebilmekteydi. Oldukça geniş ve çeşitlilik arz eden bir coğrafyada egemenliğin sembolik olması oldukça işlevseldi. Merkeze yakın bölgelerde Çin İmparatorluğu’nun gücü ve etkisi çok daha hissedilirken, merkezden uzaklaştıkça egemenlik giderek görünmez bir hal alıyordu. Bağlılığın gösterilmesi ve vergi ödenmesi karşılığında, yerel otoritelere tam bir özerklik sağlanıyordu. Haraççı sistemin ortaya çıkardığı hiyerarşik düzenin tam olarak anlaşılabilmesi için Çin imparatorunun bu düzendeki konumunun anlaşılması önem arz etmektedir.

1. 2. Çin İmparatorunun Hiyerarşideki Konumu

Kadim Çin geleneğinde dünya düzeni iç düzenin bir yansıması olarak görülürdü. İç toplumsal düzende nasıl bir hiyerarşi varsa uluslararası düzende de benzer bir hiyerarşinin var olduğu düşünülüyordu. Hiyerarşik toplumsal düzen anlayışı sadece Çin’e özgü bir durum değildi, diğer Asya toplumlarının çoğunda da hiyerarşik bir toplumsal düzen anlayışı vardı. Hatta Çin’deki hiyerarşik toplumsal düzenin komşularınıninki kadar katı olmadığı da bilinmektedir.

Çin’de her ne kadar hiyerarşik bir toplum yapısı olsa da hiçbir zaman kast sistemi oluşmadı. Japonya’da toplumsal hiyerarşi çok daha keskindir (Benedict, 2010: 49). Hindistan’da bilindiği gibi kast sistemi çok daha sert bir şekilde uygulanıyordu. Çin’deki toplumsal hiyerarşi hiçbir zaman Hindistan ve Japonya’daki kadar keskin değildi.

Çin'in toplumsal düzeni ve dünya düzenini şekillendiren en önemli görüş *Tianxia* anlayışıdır. T'ien-tzu tarafından öncülük edilen *Tianxia* (天下, "All-under-Heaven") "göğün/cennetin altındaki her şey" bazen Çin'in dışındaki her şeyi de içeren bütün dünyayı kapsayacak şekilde kullanılıyordu, fakat yaygın kullanım Çin imparatorluğunun isimlendirilmesi şeklindeydi. Çin imparatorluğunun da her hâlükârda bilinen dünyanın büyük çoğunluğunu içerdiği düşünülmekteydi (Fairbank, 1968: 2). Çin'in hiyerarşik düzeninin en tepesinde "Göğün Oğlu" olarak adlandırılan imparator yer alıyordu. İmparator teoride her şeye gücü yeten biri olarak görülüyordu. Askeri lider, idareci, yargıç, öncü dini lider, felsefi bilge, lezzet sahibi, bilim ve sanat ustası gibi özelliklerin hepsini kendinde birleştiren kişi olarak görülüyordu. Göğün Oğlu (*Son of Heaven, Tienzi*) insanlar arasında düzenin ve insanlık ile kozmosun geri kalanı arasında uyumun sürdürülmesi gibi biricik bir fonksiyonu üstlendiği için sıradanlardan daha üstün olarak görülüyordu (Fairbank, 1968: 6). Çin'de imparator toplumsal hiyerarşinin zirvesinde yer alsa da hiçbir zaman dokunulmazlığı olan kutsal bir varlık olarak görülmemiştir.

Çin imparatoru her ne kadar göğün oğlu olarak algılsa da saf ruhani bir varlık olarak görülmezdi. Birçok açıdan Çin'den etkilenen Japonya'da ise imparator tamamen ruhani bir varlık olarak algılanıyordu. İmparatorluk ailesinin Japonca ismi "Bulutların Üzerinde Oturanlar" anlamına gelmekte ve sadece imparatorluk ailesine mensup olanlar imparator olabiliyordu. Çin'de hanedan sık sık değiştiği halde Japonya'da böyle bir değişim gerçekleşmedi. Japonya'da imparatorun şahsı kutsal olarak algılandığından dokunulmazlığı bulunuyordu (Benedict, 2010: 50). Çin imparatoru toplumsal hiyerarşinin en üst tabakasında yer alsa da kutsal bir varlık olarak görülüyordu.

Çin hükümdarlarının meşruiyeti göksel ölçüye uyup uymamalarıyla belirleniyordu. Göksel ölçülere uymamaya başlayan imparatorlar meşruiyetlerini yitiriyordu (Braudel, 2006: 212). "Göğün Oğlu" olarak algılanan imparator, Göğün izniyle ve "yalnızca erdemi ödüllendiren" bir sözleşmenin hükümlerine bağlı olduğu sürece hüküm sürebiliyordu. Doğal felaketlerin ve toplumsal düzensizliklerin baş göstermesi, temel sözleşmenin bozulmasının ve imparatordaki erdem eksikliğinin bir sonucu olarak görülürdü. Erdem eksikliği görülen bir imparator, Göğün temsilcisi olma niteliğini yitirirdi. "Gök halkla aynı şeyi görür" şeklindeki Çinli bir atasözünden de anlaşılacağı gibi toplumsal huzursuzluklar ve isyanlar imparatorun Göğün temsilcisi sözleşmesine sadık kalmadığının işareti olarak algılanmaktaydı (Braudel, 2006: 221-222). Çin imparatoru kendinden beklenen işlevleri yerine getiremeyince, Göğün temsilcisi olma sıfatını kaybediyordu. Dış düzenin iç düzenin bir yansıması olarak görüldüğü kadim Çin'de, haraççı sistemi var eden ve sürdürülebilir kılan bazı işlevler bulunmaktaydı. Bu işlevler olmaksızın sistemin kendini sürekli bir şekilde yeniden ikame etmesi söz konusu olamazdı.

1. 3. Haraççı Sistemin İşlevleri

Haraççı düzen oldukça iyi bir eğitim sürecinden geçen Konfüçyüsçü bürokrasi tarafından idare edilen uyumlu ve hiyerarşik bir yönetim sistemine sahipti (Kennedy, 2002: 30). Çin merkezci bu hiyerarşik sistemde, tabi ülkelerin yönetici elitlerinin büyük çoğunluğunun dünya görüşlerinin şekillendirilmesinde Çin kültürü büyük önem arz ediyordu (Westad, 2013: 10). Haraç sisteminin temel amacı yeni ekonomik çıkarlar elde etmek veya askeri yayılma yoluyla egemenliğini genişletmek değil, itaati teşvik etmektir (Kissinger, 2014: 236). Çin, genel olarak başarıları ve hareketleriyle psikolojik bir üstünlük inşa etmeyi amaçlıyordu (Kissinger, 2014: 237). Ekonomik zenginliği ve siyasi basiret kültürü sayesinde Çin, askeri açıdan zayıf olduğu dönemlerde dahi siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuz sergileyebiliyordu (Kissinger, 2014: 242).

Çin'in haraççı sistemi benimsemesinin temel nedenlerinden biri "barbarlar üzerinden savunma" güvenlik anlayışıydı. Bu anlayışa göre, Çin'in güvenliği "barbarlar" ile uygun ilişkilerin sürdürülmesini gerektiriyordu. Genel olarak onların yakın mesafede, el altında tutulmasına özen gösterilirdi. Barbarların fazilet ile teskin edilmesi, güç ile ikna edilmesi ve kendi topraklarını savunabilir kılınması, Çin için en iyi seçenektir (Ren, 2011: 6) Böylece Çin bir şekilde tampon bölgeler yaratmış oluyordu (Ren, 2011: 7). Çin yakın çevresinde düzen ve istikrarı temin ederek bu bölgelerden kendisine yönelik herhangi bir istikrarsızlık ihracını engelleyebiliyordu. Dışarıdan gelebilecek tehlikeleri daha kendisine ulaşmadan periferi alanlarda müdahale edebiliyordu.

Çin ile olan haraççı ilişkiler, tabi ülkelerin yönetici elitlerinin iktidarlarını ve statülerini korumalarına yardımcı oluyordu (Chun, 1968: 111). Tabi siyasal aktörler için haraç sistemi, içerde meşruiyetin sağlanması ve sürdürülmesi açısından oldukça yararlı olabilmekteydi (Kim, 2008: 38). Dış veya komşu ülkelerin Çin ile böyle bir ilişki içine girmelerinin sebebi, Çin'in ekonomik olarak daha gelişmiş ve kültürel olarak cazibe merkezi olmasıdır. Fudan

Üniversitesi'nden Ren Xiao'ya göre, ekonomik olarak daha az gelişmiş ve daha az "medeni" olan topluluklar doğal olarak Çin'e yöneldiler. Daha da ötesi diğer ülkeler genel olarak bundan fayda sağladılar. Çin imparatoru tarafından unvan verilmesi, yerel yöneticilerin ülkelerindeki en üst otorite olarak tanınması ve onaylanması anlamına geliyordu. Unvan bahşedilmesi gerekli durumda yerel yöneticinin desteklenmesi ve korunmasına dair bir sorumluluğu da içeriyordu (2011: 7). Aslında her ülkenin önceliği farklı olabilmekteydi. Kimi ülkeler Çin ile ticaret yapabilmek için haraç öderken, kimileri komşularına karşı kendilerini savunması için haraç ödeyebiliyordu. Çin ile haraççı ilişkiler içinde bulunmak onları rakiplerine karşı caydırabiliyordu. Bazı ülkeler de Çin'i belli bir mesafede tutabilmek, kendinden uzak tutabilmek veya ondan emin olabilmek için haraç ödeme yoluna gidiyorlardı. Haraççı ilişkiler belirli bir koruma kalkını sağlayabiliyordu. Çin ile çarpışan ülkeler de iyi ilişkiler tesis etmek için haraç ödeme yoluna gidiyorlardı. Dolayısıyla her ülke haraççı sisteme dahil olurken farklı önceliklere sahip olabiliyordu. Nihayetinde böyle bir sistem belirsizliği azaltarak az veya çok bir güven ortamı yaratıyordu. Küçük güçler için özellikle Çin'in davranışlarını öngörebilmek ve sınırlamak gibi bir avantaj sağladığı da söylenebilir. Haraççı sistem, baskın güç olan Çin'in davranışlarına yönelik belirsizliği azaltarak ve diğer güçlerin eylemlerini sınırlayarak düzeni temin ediyordu.

Hiyerarşik Doğu Asya sisteminde Çin'i dengelemeye yönelik faaliyetler oldukça az görülmekteydi. Çin'e karşı ittifak oluşumu pek söz konusu değildi. Çatışmalar, Çin'in yükselen gücünü test etmekten ziyade, Çin içerisindeki düzende meydana gelen zayıflamalardan kaynaklanma eğilimindeydi. Çin'in kabiliyetlerindeki büyük dalgalanmalar, diğer devletlere Çin'in hâkimiyetini azaltmak için fırsat pencereleri sunabiliyordu. Komşuları Çin'in uygulamalarını taklit etmeye çalışsalar da, bu çabalar ona denk olmaktan ziyade Çin'in hâkimiyetindeki düzenin onaylanması gibi bir etki doğuruyordu. Dolayısıyla maddi olarak üstün bir devletin hâkimiyetindeki sistem göreceli olarak istikrarlı ve barışçıldı (Kang, 2010: 84). Elbette sistemin göreceli istikrarlı ve barışçıl olması hiç çatışma olmaması anlamına gelmemektedir. Özellikle küçük aktörler için durum farklılık gösterebilse de büyük güçler arası ilişkilerde göreceli bir barış ve istikrar hâkimdi.

Meşru otorite ve maddi gücün karışımı üzerine inşa edilen haraççı sistem, normatif toplumsal bir düzen sağlıyordu. Bu sistem, aynı zamanda otoritesini kabul etmiş ikincil devletlerin Çin tarafından sömürülmeyeceğine dair taahhütleri de içermekteydi (Kang, 2010: 2). Dizginlenmiş bir hiyerarşik sistemde, Çin'in sistem üzerindeki gücü genel olarak rakipsiz ve normatifti (Scott, 2008: 13). Doğu Asya bölgesinde oldukça güçlü bir aktör olmasına rağmen Çin, zor aygıtlarına yoğun olarak başvuran bir aktör değildi (Westad, 2013: 10). Birçok Çin yöneticisi için içeride elde edilen zenginliklerle karşılaştırıldığında dış fetihlerin faydası önemsizdi (Wills, 1968: 254). Çin için savaş ancak marjinal durumlarda kârlıydı ve savaşın barındırdığı riskler oldukça yüksekti. Bundan dolayı ticaret daha tercih edilebilir bir seçenektir. Ticaret göreceli olarak malların barışçıl yollardan elde edilmesiydi. Ticaret ve haraç, Çin ile komşuları arasındaki düşmanlığı gidermek gibi bir fonksiyonu da yerine getiriyordu (Mancall, 1968: 78-79).

Haraççı elçiler; her iki taraf arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkileri istikrarlı hale getirmek, önemli olaylar ve haberler hakkında bilgi sağlamak, ticari kuralları şekillendirmek, entelektüel ve kültürel değiş tokuşa olanak sağlamak gibi bir dizi amaca hizmet etmekteydi (Kang, 2010: 56). Ticaret ve haraç, Çin diplomasisinin yakından bağlantılı yönleriydi (Mancall, 1968: 77). Diğer aktörler, Çin imparatorluğunun hiyerarşik üstünlüğünün tanınması karşılığında düzen, meşruiyet ve ticari ayrıcalık elde ederlerdi. Siyasi tanıma ve askeri yardım da haraççı tanımanın önemli bir boyutuydu. Dolayısıyla haraç sistemi, ekonomik olarak önem arz etmekle birlikte siyasi ve askeri açıdan da oldukça büyük faydalar sağlayabilmekteydi.

Haraç, oldukça geniş kullanılan bir terimdi. İmparator ve veren arasındaki ilişkiye bakmaksızın, Çin imparatoruna verilen herhangi bir şey haraç olarak ifade ediliyordu. Herhangi bir şekilde Çin imparatorunun otoritesini tanımayan uzak diyarlardaki bir yöneticinin gönderdiği hediyelerde haraç olarak adlandırılıyordu (Fletcher, 1968: 208). Esasında vergi ödemek anlamında kullanılan haraç, genel olarak yerel ürünlerden oluşan hediyelerin törensel bir şekilde sunulmasıydı (Fairbank, 1968: 7). Ticaret ve haraç ne eşanlımlı ne de tamamen bağımsız faaliyetlerdi. Her zaman doğrudan olmasa da, karmaşık bir şekilde birbiriyle ilişkiliydi (Mancall, 1968: 75).

Çin ve barbarlar arasındaki ticaret üç şekilde gerçekleşirdi: İlki, temsilcilerin başkentte imparatora haraç sunmasını takiben gerçekleşen ticaretti. Tüccarlar genellikle haraç misyonuna eşlik ederlerdi. Haraççı ritüellerin tamamlanmasının hemen ardından bu tüccarların sınırlı bir sürede başkentte ticaret yapmasına izin verilirdi. Bu ilk durumda ticaretin sınır bölgelerinde de yapılmasına izin verilirdi. (Mancall, 1968: 75). İkincisi, başkentte herhangi bir haraç sunulmadan gerçekleşen ticaretti. Üçüncüsü ise herhangi bir haraç merasimi yapılmadan sınır bölgelerinde yapılan ticaretti (Mancall, 1968: 76).

Haraççı seremonide sunulan ve kabul edilen hediyeler genel olarak her iki toplumda da nadir bulunan mallardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla bunlar ticari değeri oldukça yüksek, lüks ve hayati mallardı. Haraçta karşılıklı verilen hediyeler yalnızca törensel ve sembolik veya yalnızca ticari değildi. Törensel ve ticari olan oldukça karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş bulunuyordu (Mancall, 1968: 76).

Haraç merasimlerinin gerçekleştirilmesi bir ülke ile Çin arasındaki ticaretin önkoşulu değildi. Küçük bir krallığın merkezde haraç takdimi arayışında olmasının nedeni haraç takdiminin kendisinin karlı bir ticari faaliyet olmasındandı. Haraç misyonunun masrafları merkez tarafından karşılanırdı (Mancall, 1968: 76). Çin ile yoğun bir ticari ve diplomatik ilişki arayışında olmayan veya herhangi bir tabiiyet ilişkisinden kaçınan aktörler sadece sınır bölgelerinde ticaret yapabiliyorlardı. Her ne kadar ticari faaliyetler kontrol altına alınmaya çalışılsa da gayri resmi ticari faaliyetler de söz konusuydu.

Yabancılar gerçekte tabi olma biçimlerine uymadıklarında dahi, son çare olarak, haraççı terminoloji onlara Çin kayıtlarında uygulanıyordu (Fairbank, 1968: 4). Tabi olma biçimlerine uymayan yabancılara Çin kayıtlarında tabi olduklarına dair kayıt tutulması, haraççı sistemin Çinli yönetici elitin zihninde ne kadar önemli bir yer işgal ettiğini göstermektedir. İstisnalar nadiren gerçekleşse de Çin'in dış ilişkileri temelde haraççı çerçevede yürütülüyordu.

Haraç sistemi, diğer ülkelerdeki ticaretin yerel tüccarların elinde kalmasını, ama Çin'in kontrolünde olmasını sağlıyordu. Sistem sadece tabi ülkelerin tüccarlarının imparatorluk topraklarına girmesi izin verdiğinden Çinli tüccarlar kendi ülkelerinde kalmak zorundaydılar (Fletcher, 1968: 209). Haraççı sistem resmi görevlilerin tüm dış ticareti doğrudan kontrol etmelerini sağlıyordu. Çinli tüccarların denizaşırı ticaret yapmasını yasaklayan *haijin* (海禁) politikası ile birlikte, ticaretin sıkı bir şekilde düzenlenmesini sağlıyordu (Wang, 2019: 152). Diğer imparatorluklar gibi Çin imparatorluğunda da temel öncelik imparatorluğun iâşesinin sağlanmasıydı. Malların ihraç edilmesinden ziyade ithal edilmesi daha büyük bir öncelik taşıyordu. Haraççı sistem ve *haijin* politikası bir yandan herhangi bir kıtlığa karşı imparatorluğun iâşesini garanti altında alırken diğer yandan ticaretin resmi görevliler tarafından kontrol edilmesini sağlıyordu.

1. 4. Haraççı Düzen Kavramsallaştırmasına Yönelik Eleştiriler

Haraççı sisteme karşılık gelen herhangi bir Çince kavramın bulunmadığı bilinmektedir. “Haraççı sistem” tanımlama amacıyla icat edilen batılı bir kavramdır (Mancall, 1968: 63). Konfüçyüsçü bilgin-bürokratlar, kendi içinde kurumsal bütünlük arz eden veya Konfüçyüsçü toplumun diğer kurumlarından ayrı bir haraççı sistem tasavvur etmediler (Mancall, 1968: 63). Haraççı sistem çerçevesinde değerlendirilen ilişkiler Ming hanedanlığı zamanında “Kabul Edilme Bölümü Kurulu”, Qing hanedanlığı zamanında ise “Vasal İşleri Bölümü” eliyle yürütülüyordu (Suisheng, 2015: 4-6). Merkezi Krallığın üstünlüğünün kabul edildiği ritüel ve törenler, bu kurumlar tarafından belirlenmekteydi (Westad, 2013: 10).

Henry Kissinger'a göre, Çin'in dünya düzeninin merkezinde bulunduğu düşüncesi, yönetici elitlerin zihninde o kadar yer etmişti ki, Çince bunu karşılayabilecek herhangi bir ifadeye bulmaya ihtiyaç duyulmadı (2014: 235). Doğrudan haraççı sistemi karşılayacak bir kavramsallaştırmanın olmaması, bu tür bir ilişki biçiminin olmadığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla kavramsallaştırma eleştirilse bile haraççı olarak adlandırılan ilişki biçimine benzer bir anlayışın varlığı hususunda çoğu araştırmacı mutabaktır.

Haraççı sistem kavramsallaştırmasına yönelik eleştiriler, Çinli akademisyenler arasında yaygınlık göstermektedir. Çinli teorisyenler haraççı sistemin bir zorunluk içermediğini daha ziyade gönüllülük esasına dayandığını iddia ederler. Fudan Üniversitesi'nden Ren Xiao'ya göre, haraççı bir ilişki biçimi diğerlerine empoze edilmezdi (2011: 7). Çin, doğrudan bir yönetimden ziyade çoğu zaman sembolik hüküm sürme arayışındaydı (Ren,

2011: 5). Haraççı sistem sıkı bağlardan ziyade gevşek bağlara dayanıyordu. Tabii devletler, dış siyaset ve ahlaki açıdan bağlılıklarını gösterdikleri müddetçe merkezi imparatorluk tarafından meşru aktörler olarak görülürlerdi. Diğer tabii devletlerden herhangi birine savaş açmadığı sürece, bu devletlerin içişlerine müdahale edilmezdi. Yabancı ülkeler gönüllü olarak katılıp katılmamaya karar verebiliyorlardı (Zhao, 2006: 34-35).

Kimi Çinli teorisyenler de haraççı sistemin bir mitten ibaret olduğunu iddia etmektedir. Bir bütün olarak Çin tarihi göz önünde bulundurulduğunda Çin merkezli dünya düzeni, farklı zamanlarda değişen derecelerdeki gerçekliklerle desteklenen bir mitten ibarettir. Bazı dönemlerde Çin, komşu halkları siyasi ve askeri olarak eşit rakipler olarak görmüştür (Yang, 1968: 20). Ülkelerinin üstünlüğü yönündeki hissiyat sadece Çinlilere özgü bir durum değildi. İstisnai olan, Çinli yönetici elitin üstünlük iddiasından vazgeçmeksizin gerçeklik ve mit arasındaki gelgitlerinin oldukça sık olması ve oldukça uzun sürmesiydi. Çinliler mitlerini gerçekliğe uyarlama kapasitesini gösterdiler (Wang, 1968: 62).

Bazı Çinli düşünürler de haraççı sistemin karşılıklılık esasına dayandığını savunur. Buna göre, haraççı sistem, bir tarafın diğerine haraç ödediği tek taraflı bir yapıdan ziyade karşılıklı özveri gerektiren bir ilişkiye dayanıyordu (Ren, 2011: 3). Çin imparatoru, kendi otoritesini tanıyan veya ona hürmet gösteren çeşitli Asyalı yöneticilere unvanlar bahşediyordu. Çin hükümdarı kendisine gönderilen haraç vergilerine, genellikle kıymetli hediyelerle karşılık veriyordu. Bu karşılıklı bir ilişki modeli oluşturuyordu. Diğer ülkelerin yöneticileri yerel ürünlerden oluşan hediyeler getirirken, Çin imparatoru da bu yabancı ülkelerin yöneticilerine unvanlar verirdi. Somut durumlar zamandan zamana ve ülkeden ülkeye değişebiliyordu. Düzenlemelerin detayları da farklılaşabiliyordu. Fakat genel olarak Çin ve komşu ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin temel örneğini oluşturuyordu. Her bir ülkenin statüsü, Çin merkezi ile ilişkilerinin yakınlık derecesine bağlı olarak değişebiliyordu. Çeşitlilik arz etse de bu ilişkiler, Çin merkezli bir devletler sistemini oluşturuyordu (Ren, 2011: 3). Fudan Üniversitesi Çin Dış Politika Merkezi'nin başında yer alan Ren Xiao, haraççı sistemin tek taraflı bir ilişkiden ziyade iki taraflı olduğuna vurgu yapmaktadır. Ren, haraççı sistem ifadesini, üstünlük-tabiiyet ilişkisini ima ettiği için doğru bulmamaktadır.

Ren'e göre, haraç ödenmesi, sadece Çin ve diğer Asyalı ülkeler arasında mevcut olan bir uygulama değildi, Asyalı devletlerarası sistemde yaygın olarak kullanılan bir pratikti. Asyalı devletler arasında ticaretin geliştirilmesinde ve daha güçlü devletlerle ilişkilerin yürütülmesinde kullanılan bir uygulamaydı (2011: 5). Daha güçlü bir imparatorluğa tabii olan bir krallığa tabii olan daha küçük krallıklar da bulunabilmekteydi. Bu şekildeki ilişkiler ile doğrudan veya dolaylı yönetimler Doğu Asya da düzenin uzun bir süre için sürdürülmesine yardım etti (Ren, 2011: 5). Ren hiyerarşik uygulamaların Doğu Asya devletlerarası ilişkilerinde yaygın olan bir pratik olduğunu savunuyor. Bu tür uygulamaların sadece Çin'e özgü olmadığını da belirtir.

Çin'in sadece Doğu Asya bölgesinde değil, tüm dünya ekonomisinde merkezi bir konumda olduğunu savunan düşünürler de bulunmaktadır. "Dünya sistemi" teorisyenlerinden Andre Gunder Frank bunların başında gelmektedir. Asya'nın dünya ekonomisinde 19. yüzyıldan önce baskın bir konumda olduğunu savunan Frank, Çin'in ise dünya ekonomisinde "merkezi" bir konuma sahip olduğunu ve hiyerarşinin "tepesi"nde yer aldığını iddia etmektedir (2010: 31). Frank'a göre, modern öncesi dünya ekonomik düzeni Çin merkezliydi (2010: 141). Frank modern öncesi dönemde dahi tüm dünyayı kapsayan bir dünya sisteminin olduğunu savunarak diğer dünya sistemi teorisyenlerden ayrılmaktadır. Frank'a göre, Çin sadece Doğu Asya hiyerarşik ekonomik düzenin tepesinde yer almıyordu, aynı zamanda dünya ekonomik sistemi hiyerarşisinin en zirvesinde yer alıyordu.

2. HARAÇÇI SİSTEMİN GÜNÜMÜZDEKİ YANSIMALARI

Çin ve komşuları arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik asimetrik ilişki biçimi, modern öncesi Doğu Asya sisteminde, düzenin sağlanmasında en belirleyici etken olmuştur. Çin'in dünya ekonomisinde 2000'li yıllardan itibaren oldukça önemli bir konuma gelmesiyle birlikte haraççı sistemin yeniden tartışılmaya başlandığını görülmektedir. Çin'in yakın çevresindeki ülkelerle özellikle de ekonomik alanda sahip olduğu asimetrik ilişki, haraççı sisteme benzer bir düzenin en azından Doğu Asya özelinde yeniden gündeme gelmesine yol açmaktadır.

Çin dünya düzeni kavramsallaştırmasının önde gelen isimlerinden Fairbank'a göre, Çin dünya düzeni geleneği, tarihsel bir ilginin ötesinde, günümüz Çin siyasi düşüncesi üzerinde etkiye sahiptir (1968: 4). Soğuk Savaş döneminde Çin-ABD ilişkilerinde yaşanan yumuşamanın mimarı olan ABD'li eski diplomat Henry Kissinger'a göre,

Çin'in uluslararası sistemde üstün bir konuma yükselişi, bir yandan kadim bir uygarlığın mirasçısı diğer yandan Vestfalya modelinde büyük bir güç olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Çin yirminci yüzyılda "Gökyüzü Altındaki Her Şey" anlayışı ile teknokratlar eliyle yürütülen modernleşme arasında bir sentez kurma mücadelesi vermiştir (2014: 243).

"Adam Smith Pekin'de" eserinin yazarı Giovanni Arrighi'ye göre, Çin merkezli haraççı sistemin üç temel özelliğinden bahsedilebilir. İlk olarak, merkezi imparatorluğun iç pazarı vasal devletlerinkinden kıyaslanamayacak ölçüde büyüktü. İkinci olarak, vasal devletlerin, meşruiyet kazanmak ve imparatorluğun iç pazarına erişebilmek için Çin'in siyasi boyunduruğu altına girmeleri gerekiyordu. Üçüncü olarak da, merkezi imparatorluğu siyasi üstünlüğünün kabul edilmesi karşılığında vasal devletlere "hediyeler" ve merkezi imparatorlukla oldukça avantajlı ticari ilişkiler kurma fırsatı sunuluyordu (2009: 347). Çin imparatorluğu ile ona bağlı vasal devletler karşılaştırıldığında aralarında bariz bir güç asimetrisinin olduğu söylenebilir. Çin imparatorluğu siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel olarak açık ara önde yer alıyordu. Bu da, Çin'in çevresinde yer alan ülkelerin Merkezi Krallığın üstünlüğünü kabul etmelerini kolaylaştırıyordu. Merkezi Krallığın üstünlüğünün kabul edilmesi bir yandan vasal siyasal aktörlere meşruiyet sağlarken diğer yandan önemli ticari avantajlar sağlıyordu.

Haraççı sistemi olanaklı kılan en önemli koşul, Çin'in komşularının hemen hepsinin ihtiyaç duyduğu malları üretebilen bir ekonomik zenginliğe sahip olmasıydı (Kissinger, 2014: 242). Modern öncesi döneme benzer şekilde Çin dünya ekonomisinde yeniden oldukça merkezi bir konuma yükselmiş bulunuyor. Çin, 2010'lu yıllarda ABD'yi geçerek dünyanın en büyük mamul mal üreticisi ve en büyük ihracatçısı konumuna gelmeyi başardı (Jacques, 2016: 528). 2019 yılı dünya üretiminde Çin yüzde 28.7'lik payla birinci olurken, ABD'nin yüzde 16.8'lik payla ikinci, Japonya yüzde 7.5'lik payla üçüncü, Almanya yüzde 5.3'lük dördüncü, Hindistan yüzde 3.1'lik payla beşinci oldu (Richter, 2021). Çin'in dünya üretiminin neredeyse üçte birini tek başına gerçekleştirmesi, ülkenin dünya ekonomisindeki merkezi konumunu göstermektedir.

Çin dünya ticaretinde de oldukça merkezi bir konuma yükselmiş bulunuyor. Çin 2010'lu yılların sonlarına doğru 174 ülkeye yapılan ihracatta ABD'nin önünde yer alırken, ABD ise ancak 51 ülkeye yapılan ihracatta Çin'in önündeydi (Johnson, 2019b). Çin 2000'li yıllardan itibaren bölge devletlerinin, buna ABD'nin uzun vadeli ortakları olan Japonya ve Güney Kore de dahil, en büyük ticaret ortağı olmaya başladı (Kang, 2010: 168).

2020'li yıllara gelindiğinde, dünyanın üçte ikisinin Çin ile yaptığı ticaret ABD ile yaptığından daha fazla olmaya başladı. Çin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne girdiğinde, ülkelerin yüzde 80'ininden fazlasının ABD ile sahip olduğu ticaret hacmi Çin ile olandan daha fazlaydı. 2018 yılına gelindiğinde ise bu oran yüzde 30'un altına geriledi. 2018 yılında 190 ülkeden 128'i, yani dünya ülkelerinin üçte ikisi, ABD'den daha fazla Çin ile ticaret yapmaktaydı. 90 ülkenin Çin ile yaptığı ticaret, ABD ile yaptığı ticaretin iki katından daha fazlaydı. Son yıllarda ekonomisinin büyüme hızında belli oranda bir azalma gerçekleşse de Çin, çoktandır küresel ticaretinin görünümünü önemli derecede yeniden şekillendirdi (Rajah, 2019).

Çin artık çok sayıda ülkenin en büyük mamul mal tedarikçisi konumundadır. Bu eğilimden yola çıkarak dünya ticaretinin günümüzde çok kutupluluktan tek kutupluluğa evirilmekte olduğu yorumları yapılmaktadır (Johnson, 2019a). Çin'in giderek artan sayıda ülkenin en büyük dış ticaret ortağı haline gelmesi ve dünya üretiminin üçte birini tek başına gerçekleştirmesi, modern öncesi dönemde olduğu gibi diğer ülkeler için vazgeçilmez bir aktör olmasına yol açmaktadır.

Büyük bir ekonomik ve ticari güç haline gelmesiyle Çin, çok sayıda ülkenin en büyük dış yatırımcısı, en büyük ticaret ortağı ve en çok borç sağlayıcısı konumuna gelmiş bulunmaktadır. Ülkelerin dış ticaretinde, dış borçlarında ve doğrudan yabancı yatırımlarında Çin'in sahip olduğu pay, Çin'e bağımlılıklarını ölçmek açısından önemli bir kriterdir. Kırgızistan'ın Çin'den yaptığı ithalatın Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına (GSYH) oranı 2017 yılında yüzde 74.6, Çin'in bu ülkeye yaptığı doğrudan dış yatırımın yine Kırgızistan'ın GSYH'sine oranı yüzde 26.2 ve Kırgızistan'ın Çin'e olan borcunun GSYH'sine oranı yüzde 42.3'tü. Orta Asya'dan diğer çarpıcı bir örnek ise Tacikistan'dır. 2017'de Çin'den yapılan ithalatın Tacikistan'ın GSYH'sine oranı yüzde 18.5, Çin'den gelen doğrudan dış yatırımların ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 44.5 ve Çin'e olan borcunun ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 24'tü. Kamboçya'da da benzer bir durum göze çarpmaktadır. 2017 yılında Çin'den yapılan ithalatın Kamboçya'nın GSYH'sine oranı yüzde 21.7 iken, Çin'e olan borcunun GSYH'sine oranı ise yüzde 22.4'tü. Benzer bir durum Çin'in komşusu olan Moğolistan

için de geçerlidir. 2017 yılında Moğolistan'ın Çin'den gerçekleştirdiği ithalatın ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 11.9, Çin'in bu ülkeye gerçekleştirdiği doğrudan yatırımın ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 25.6 ve Moğolistan'ın Çin'e olan borcunun ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 23.3'tü. 2017 yılında Vietnam'ın Çin'den yaptığı ithalatın ülkenin GSYH'sine oranı ise yüzde 32.3'tü. 2017'de Myanmar'ın Çin'den yaptığı ithalatın ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 13.5, Çin'in yaptığı doğrudan yatırımların Myanmar'ın GSYH'sine oranı yüzde 56.5 ve Çin'e olan borcunun yine ülkenin GSYH'sine oranı yüzde 5.2'ydi. Diğer çarpıcı bir örnek, Çin-Cibuti ilişkilerinde görülmektedir. 2017 yılında Çin'den yapılan ithalatın Cibuti'nin GSYH'sine oranı yüzde 108.4 ve ülkenin Çin'e olan borcunun GSYH'sine oranı yüzde 79.2'idi (Steil and Rocca, 2019). Cibuti örneği, Çin ile asimetrik bir bağımlılık ilişkisinin sadece Doğu Asya bölgesi ile sınırlı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Çin'in dünya üretimindeki ve ticaretindeki gücü arttıkça çok sayıda ülke ile buna benzer bir ilişkinin yaşanması kaçınılmazdır. Çin ve diğer ülkeler arasındaki asimetrik ilişki sadece ticari ve üretim alanıyla sınırlı değildir, askeri güç açısından da özellikle komşularıyla böyle bir asimetrik ilişki görülmektedir.

Stockholm Uluslararası Barış Enstitüsü (SIPRI) 2021 raporuna göre, 2020 yılında yapılan askeri harcamalarda ABD 778 milyar dolar ile birinci sırada, Çin 252 milyar dolar ile ikinci, Hindistan 72.9 milyar dolar ile üçüncü, Rusya 61.7 milyar dolar ile dördüncü sırada yer aldı (SIPRI, 2021: 12-13). Küresel savunma harcamalarının büyük bir kısmını ABD ve Çin birlikte gerçekleştirmektedirler. ABD küresel askeri harcamalarda hala liderliğini sürdürse de, Çin de önemli bir aktör olmaya başlamıştır. ABD hariç tutulduğunda küresel askeri harcama sıralamasında Çin açık ara önde yer almaktadır.

Tablo 1: Asya ülkelerinin savunma harcamaları, 2020, milyar dolar

Ülke	Savunma Harcamaları	Ülke	Savunma Harcamaları
Çin	286	Filipinler	4.70
Hindistan	72.3	Bangladeş	4.66
Rusya	70.6	Kuzey Kore	4.47
Japonya	48.8	Malezya	4.24
Güney Kore	40.7	Myanmar	3.57
Avustralya	26.9	Yeni Zelenda	2.50
Singapur	11.5	Sri Lanka	1.91
Pakistan	11.4	Nepal	1.04
Tayvan	11.1	Kamboçya	593 milyon dolar
Endonezya	9.63	Bruney	359 milyon dolar
Tayland	7.60	Moğolistan	106 milyon dolar
Vietnam	6.46	Laos	41 milyon dolar

Kaynak: Lowy Institute, 2020.

Asya güç indeksi raporları yayınlayan Avustralya merkezli Lowy Enstitüsü'ne göre, 2020 yılında ABD 723 milyar dolar savunma harcamalarında birinci olurken, onu 286 milyar dolar Çin takip etti (Lowy Institute, 2020). Lowy Enstitüsü'nün verileri ile SIPRI'nin verileri arasında küçük farklılıklar olsa da, bunlar büyük resmi görmek açısından önem arz etmeyecek derecededir. Lowy Enstitüsü'nün verilerinden yararlanılarak oluşturulan yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Hindistan'ın 2020 savunma harcamaları 72.3 milyar dolar, Rusya'nınki 70.6 milyar dolar, Japonya'nınki 48.8 milyar dolar, Güney Kore'ninki 40.7 milyar dolar, Avustralya'nınki 26.9 milyar dolar ve Singapur'unki 11.5 milyar dolardı (Lowy Institute, 2020). Çin'in kendisinden sonraki en çok savunma harcaması yapan Hindistan'ın yaklaşık dört katından daha fazla harcama yaptığı görülmektedir. Asya bölgesi bazında değerlendirildiğinde Çin'in savunma harcamaları kendisinden sonra gelen Hindistan, Rusya, Japonya, Güney Kore, Avustralya, Singapur ve Pakistan'ın toplamından daha fazladır. Savunma harcamaları sıralamaları doğrudan ülkelerin askeri güçlerinin yansıtması da, bu harcamalar orta ve uzun vadede ülkelerin askeri güçlerini doğrudan belirlemektedir. Savunma harcamalarına bakıldığında Çin ve diğer Doğu Asya ülkeleri arasında bir asimetrinin olduğu görülmektedir. Bu asimetrinin zamanla asimetrik bir güç ilişkisi yaratması kaçınılmazdır.

Çin'in giderek aratan ekonomik gücü, ülkenin Doğu Asya bölgesinin dinamiklerini yeniden belirleme hususunda büyük olanaklar yaratmaktadır. Çin'in ekonomik kalkınması, Doğu Asya bölgesinin ekonomik büyümesi açısından büyük önem arz etmektedir. Çin artan ekonomik gücüyle bölgenin ekonomik geleceğinde giderek daha merkezi bir konuma yükselmektedir (Jacques, 2016: 363). Martin Jacques "Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?" adlı meşhur kitabında, Çin'in Doğu Asya bölgesine yönelik tavrı ve bölgeyi anlama biçimi, giderek artan bir biçimde haraççı sistemin mirası tarafından etkileniyor (2016: 386-387). Jacques'a göre, Çin'in güçlendikçe, daha çok Çin-merkezli bir anlayışa yönelmesi büyük bir ihtimaldir. Çin'in giderek artan ekonomik gücü, ülkenin bölgesel ve küresel etkisini arttırmaktadır. Çin'in bu artan gücü ve etkisi, gelecekte, haraççı sisteme benzer bir sistemin yeniden canlanmasına yol açabilir. Çin ekonomisi, uzun bir süredir, hem Doğu Asya ekonomileri için hem de dünya ekonomisi için lokomotif görevi görmektedir.

Çin'in komşularına göre ezici bir büyüklüğe sahip olması dolayısıyla ülkenin üstünlüğünün kabulü haraççı sistemin temel karakteristiği idi. Günümüzde de, Çin giderek artan bir oranda birçok ülke ile eşitsiz bir ilişki biçimi geliştirmektedir. Çin'in görece ekonomik gücü ve büyüklüğü sonucunda, çok sayıda ülkenin büyük oranda Çin'e bağımlı hale gelmesi muhtemeldir. Bu asimetrik ilişkinin bazı örneklerini Afrika'da ve Latin Amerika'da görmek mümkündür (Jacques, 2016: 518). Ekonomik yükselişi aynı hızda devam ederse giderek daha fazla ülkenin, Çin'in yörüngesine girmesi büyük olasılıktır.

Jacques'a göre, birçok Doğu Asya ülkesi, haraççı sistemde olduğu gibi Çin'le iyi ilişkiler kurmaya öncelik vermektedir. Haraççı düzenin temel karakteristiklerinden birisi, Çin ile yörüngesinde yer alan ülkeler arasındaki devasa eşitsizlik olmuştur. Bu eşitsizlik, sistemin uzun vadeli istikrarında önemli bir rol oynuyordu. Jacques, giderek güçlenen Çin'in etrafında şekillenen yeni bir Doğu Asya düzeninin de benzer bir istikrara sahip olmasını olası görmektedir. Haraççı sistemdekine benzer şekilde aşırı eşitsizliğin, yeniden bölgesel istikrarı temin etmesini muhtemel görmektedir (2016: 517).

Asya çalışmalarının önde gelen isimlerinden David Shambaugh, Çin'in aktif bir şekilde periferisi ile iç içe geçmesinin Asya'daki uluslararası ilişkileri dönüştürdüğünü iddia ediyor. Çin'in artan gücü ve etkisi diğer ülkelerle ilişkilerinde Çin'e fiili bir "veto gücü" vermektedir. Çin'in özellikle yakın çevresine yönelik etkin politikaları Çin'e öncü bir rol vermekte ve ülkeyi bölgede en saygı duyulan aktör haline getirmektedir (2008: 10).

Shambaugh'a göre, günümüzde Asya'daki büyük güçler arası ilişkilerin tanımlayıcı karakteristiği, her gücün kapsamlı ve karşılıklı bağımlı ilişkileri sürdürmesidir (2008: 12). Shambaugh, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Asya'da büyük güçlerin rolünün rekabetten veya klasik güç mücadelesinden ziyade kompleks karşılıklı etkileşim ve bağımlılığı andırdığını savunmaktadır (2008: 12). Asya önde gelen büyük güçleri olan Çin, Japonya ve Hindistan arasındaki ilişkiler kendi dinamiğini geliştirmektedir. Bu büyük güçler eşzamanlı olarak hem rekabet hem de işbirliği içinde olabilmektedir (Yahuda, 2008: 343). Doğu Asya'daki birçok aktör bir yandan Çin'in yükselişinin ekonomik sinerjisinden yararlanmaya çalışırken diğer yandan Çin'e karşı temkinli bir politika arayışı içindedir.

Bölgesel bir sistemin temel belirleyici unsuru olan devletlerarası etkileşimin yoğunluğu ve düzeyi açısından, Çin'in gücü her zaman Asya sisteminin artan ve azalan tanımlayıcı bir karakteristiği olmuştur (Kim, 2008: 36). Çin, bölgede esas yükselen güç olarak görülmektedir. Askeri gücünü hızla modernize eden Çin'in artan ekonomik etkisinin yanında siyasi etkisi de hızla yükselmektedir. Büyük ve küçük diğer Asyalı güçler Çin ile derinleşen ilişkilerini iyi karşılıyor gözükmeleler (Yahuda, 2008: 346).

Japonya, Güney Kore ve Avustralya gibi ABD müttefikleri dahi Çin ve ABD arasında bir seçim yapmak gibi bir zorunluluğa düşmek istememektedirler (Yahuda, 2008: 344). Japonya; ABD ve Çin arasındaki ilişkilerinin çatışmaya evrilmesini ve komşusu ile ilişkilerini bozacak bir tuzağa dönüşmesini çıkarlarına aykırı görmektedir (Yahuda, 2008: 347). ABD ile güvenlik başta olmak üzere birçok alanda oldukça derin bağlara sahip olan Japonya dahi Çin'in doğrudan dengelenmesi veya çevrelenmesi gibi politikalara temkinli yaklaşmaktadır. Böyle bir durumu kendi çıkarlarına uygun görmemektedir.

Birçok Asya ülkesi, Çin'in bölgede artan üstün güç konumuna uyum sağlama yoluna gitmektedir. Zayıf devletlerin güçlü devletlerin yanında yer almasını tasvir etmek için kullanılan "*bandwagoning*" politikası bu ülkeler için uygun bir kullanım olarak görülebilir (Kang, 2003: 58). Herhangi bir Asyalı ülke doğrudan Çin'i dengeleme çabaları

içine girmemektedir (Kang, 2003: 63). Çin'i çevreleme politikası çoğu Asyalı ülke için çekici görünmemektedir (Kang, 2003: 72). Çin'in yükselişinden bir ölçüde kaygı duyan ülkeler dahi, ABD'nin Çin'i çevreleme ve dengeleme yönündeki politikalarına mesafeli yaklaşmaktadırlar. Çin yükseldikçe Asyalı ülkelerin buna tepki göstereceği ve onu engellemeye çalışacağı yönündeki beklentiler günümüze kadar pek karşılık bulmadı.

Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asyalı ülkeler, ekonomik ve politik odaklarını giderek artan bir şekilde Çin'e yönlendirmektedirler (Kang, 2003: 82-83). Çin'in artan gücü sayesinde giderek artan sayıda ülke ekonomik, askeri ve politik bakımdan Çin'e bağımlı hale gelmektedir. Çin'e bağımlı hale gelen ülkeler dış işlerinde, ister istemez, Çin'i dikkate almak zorunda kalmaktadır. Covid 19 salgınına yönelik aşılarda Çin'e bağımlı olan ülkelerin Uygur meselesi, Hong Kong, insan hakları ihlalleri vb. sorunlarda Çin'e karşı herhangi bir tepki göstermemesi veya göstermemesi bunun en önemli göstergelerindedir.

Çinli liderler ve analistler ticari bağımlılığın önemli bir politik etki üreteceğine inanıyor görünmektedirler. Çinli yönetici elitler, ticaretten yarar elde eden diğer ülkelerdeki kesimlerin ekonomik çıkarlarını korumak için mobilize olacağını beklemektedirler (Saunders, 2008: 134-135). Çin'in diğer ülkelerle ekonomik ilişkileri geliştikçe, bundan yarar sağlayan kesimlerin Çin ile ilişkileri belli bir düzeyde tutmak için kendi hükümetlerine baskı yapacağı kanaatindedir. Çin ile ekonomik ilişkileri belli bir düzeyin üzerine çıkan ülkelerin ister istemez Çin'in yörüngesine girmesi beklenmektedir.

Çin'in "Kuşak ve Yol Girişimi" Çin-merkezli bir düzenin fiziki temellerini inşa etmesi bakımından önem arz etmektedir. Çin'in başlattığı "Kuşak ve Yol Girişimi" bazı yönlerden haraççı düzenin emarelerini taşımaktadır. 2013 yılında başlatılan "Kuşak ve Yol Girişimi"nin temel işleyiş mantığı haraççı sistemin temelinde yatan *Tianxia* düşüncesini anımsatmaktadır. Merkezinde Çin'in yer aldığı ve hemen hemen yerkürenin her tarafını kapsayan bir girişim olması, *Tianxia* anlayışındaki "Göğün Altındaki Her şey" anlayışıyla paralellik arz etmektedir.

Kuşak ve Yol girişiminde haraççı sistemi anımsatan diğer bir özellik ise Çin'in bu girişim çerçevesindeki projeleri çok taraflı antlaşmalar yerine ikili antlaşmalarla yürütmeye tercih etmesidir. Kuşak ve Yol girişimi çerçevesinde imzalanan anlaşmaların büyük çoğunluğu bağlayıcı olmayan, esnek yorumlanabilen veya yumuşak hukuki metinler olarak görülebilen birincil anlaşmalardan oluşmaktadır (Wang, 2021: 282-283). Uzun vadede bu tür anlaşmalar, Çin'in uluslararası normların belirlenmesindeki rolünü arttırabilir ve Çin'in öncülük ettiği mekanizmalar aracılığıyla standartlarını ve kurallarını yaymasına zemin hazırlayabilir (Wang, 2021: 304). *Tianxia* anlayışında Çin'in merkezi konumuna yapılan vurgunun izlerini, Çin ve diğer hükümetler arasında imzalanan bağlayıcı olmayan, esnek yorumlanabilen yumuşak hukuki metinler kategorisinde değerlendirilen bu ikili antlaşmalarda da görmek mümkündür.

Günümüzde de Çinli yetkililer, ikili ilişkilerde, ticareti kolaylaştıran antlaşmaları veya bağlayıcı olmayan iki taraflı ticari hedefleri piyasaya erişimden yararlanmak için diplomatik bir araç olarak düzenli kullanırlar (Saunders, 2008: 134). Haraççı sistemde olduğu gibi günümüzde de Çin ekonomik gücünü kullanarak uluslararası politikada güç ve etkisini arttırmak için kullanmaktadır. Çin'in birçok ülke için en büyük pazar, en büyük dış ticaret ortağı ve en büyük dış yatırımcı haline gelmesi, haraççı sistemdeki benzer asimetrik ilişkilerin tesis edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Haraççı düzeni anımsatan diğer bir durum, Çin'in resmi olarak herhangi bir ülkeyle müttefiklik ilişkisi içerisine girmeme politikasında görülmektedir. Haraççı düzenin geçerli olduğu modern öncesi dönemde Çin; coğrafi boyutu, bürokratik yapısı ve askeri gücü sayesinde kendini savunmak için nadiren müttefik güçlere ihtiyaç duyardı (Wills, 1968: 254). Günümüzde de Çin, birçok devletler iyi ilişkiler tesis edebilmesine rağmen müttefik edinmekten uzak durmaktadır. Çin'in karşılıklı bağımlılığın oldukça arttığı bir dönemde dahi müttefik edinmekten imtina etmesinde haraççı anlayışın belli ölçülerde etkisinin olduğu söylenebilir.

Haraççı sistem açıkça ve resmi olarak eşitsiz iken, sistemde gayri resmi olarak eşitlikçi durumlar görülebiliyordu. Günümüzde Çin'in başta yakın komşuları olmak üzere birçok ülkeyle ilişkileri resmi olarak eşitlikçi bir temelde yürütülse de, eşit olmayan koşullara da rastlanılabilmektedir. Doğu Asya ülkeleri resmi olarak Vestfalya sistemine en tabi devletler olarak görülseler de resmi olmayan ilişkilerinde hiyerarşik düzenin yansımalarına rastlanılabilmektedir.

Haraççı düzenin bazı yönlerden günümüzde Asya uluslararası ilişkilerini etkilediğini düşünenler olduğu gibi aksini düşünenler de bulunmaktadır. Asya üzerine çalışmalarıyla bilinen Samuel S. Kim'e göre, Asya'da uluslararası ilişkilerinin geleceğine rehberlik edebilecek makul ve uygulanabilir geçmiş bir model bulunmamaktadır (2008: 38). Kim, tüm alt bölgeleri ve ülkeleri kapsayan bir Asya uluslararası sistemi bulunmadığını iddia eder (2008: 51). Kim'e göre, Çin merkezli geçmişteki model, çekicilik ve uygulanabilirlik açısından beklentileri karşılamaktan uzaktır. Kolonyal ve post-kolonyal deneyimler yüzünden, yeni bağımsızlıklarını elde etmiş olan Asya ülkelerinin hepsinde, egemenlik tam anlamıyla oldukça derin bir etkiye sahiptir. Devletlerin eşitliği, egemenliği ve içişlerine karışmama gibi Asyalı ülkelerin büyük oranda desteklediği ilkelerin Çin merkezli, Avrupa Merkezli veya Amerika merkezli herhangi bir hiyerarşik sistemle uzlaştırılması günümüzde pek mümkün değildir (Kim, 2008: 52). Vestfalya modeline, dünyanın diğer bölgelerinden ziyade Asya bağlılık göstermektedir (Kissinger, 2016: 196). Asya ülkeleri sömürge geçmişleri dolayısıyla egemenlikleri konusunda oldukça hassas davranmaktadırlar. Yakın gelecekte de Asyalı ülkelerin Vestfalya ilkelerine aykırı herhangi bir girişime sıcak bakmaları beklenmemektedir.

Haraççı düzene benzer bir sistemin yeniden hayata geçirilmesinin önündeki engellerden birinin de Çin'in bu yöndeki isteksizliğinin olduğu iddia edilmektedir. Kim'e göre, Çin merkezli hiyerarşik sistemin yeniden hayata geçirilmesi yönünde Çin'in herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Asya'nın karşılaştığı meydan okumalar ve tehditler geçmişten oldukça farklı olması diğer bir neden olarak sıralanmaktadır (2008: 52). Bu bakış açısına göre günümüzde Asya'nın karşılaştığı meydan okumalar modern öncesi dönemdekinden farklılaştığı için çözümleri de farklı olacaktır. Hiyerarşik bir sistemin Asya'daki yeni meydan okumalara cevap veremeyeceği düşünülmektedir.

Asya çalışmalarıyla bilinen Michael Yahuda, Asya'nın tamamını kapsayan bir düzenin yakın gelecekte kurulabileceğine şüpheyle yaklaşanlar arasında yer almaktadır. Yahuda'ya göre, Asya siyasi olarak Avrupa kadar uyumlu bir bölge değildir. Ortak değerler ve kurumlar veya egemenliği paylaşma isteği ile karakterize edilecek bir bölge değildir. Tersine eski ve yeni Asya devletleri benzer şekilde egemenliklerini koruma ve bağımsızlıklarını güçlendirme arayışındadır. Asya devletleri oldukça fazla çeşitlilik arz etmektedir. Avrupa'dan farklı olarak modern öncesi dönemde karşılıklı etkileşim tarihi paylaşmazlar. Asyalı devletler pek de birbirlerine güvenmezler, çoğu birbiriyle sınır sorunlarına sahiptir, çoğu göreceli olarak askeri güçlerini arttırma arayışındadır. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Asyalı devletler karşılıklı güveni inşa etmek, işbirliğini güçlendirmek ve Asya kimliğini ya da Doğu Asya kimliğini yaratabilmek için yeni bölgesel kuruluşlar tesis ettiler (2008: 353). Yahuda tüm Asya'yı kapsayan bir düzenden ziyade sadece Doğu Asya'yı içeren bir düzeni daha mümkün görmektedir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede artan kurumsallaşma faaliyetlerinin bir Doğu Asya kimliğinin yaratılmasına yol açabileceğini savunmaktadır.

Yahuda'ya göre, haraççı bir düzenin oluşmasının önündeki en önemli engel, Doğu Asya bölgesinde aynı anda iki büyük gücün varlığıdır. Çin ve Japonya, tarihte ilk kez aynı zamanda aşağı yukarı denk bağımsız büyük güçler haline geldiler. Bu durumun nasıl üstesinden geleceklerine dair herhangi bir tarihsel deneyime sahip değiller (2008: 346). Doğu Asya'nın bu iki büyük gücü arasındaki ilişkilerin, bölgesel bir düzenin oluşmasında temel belirleyici etmen olduğu düşünülüyor. Çin ve Japonya'nın aynı anda büyük güçler olarak tarih sahnesinde yer alması, hiyerarşik düzenin oluşmasını engelleyen bir faktör olarak görülüyor.

Haraççı sistemin geçerli olduğu dönem ile karşılaştırıldığında, modern Çin'in kültürel cazibesinin tarihsel geçmişinin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. Doğu Asya bölgesinin en büyük ekonomik ve askeri gücü haline gelse de, Çin'in kültürel ve politik meşruiyet açısından liderlik ettiği söylenemez. Haraççı sistemin zirvesindeki Çin ile günümüzdeki Çin arasındaki en büyük farklılık, günümüzde kimsenin Çin'in medeniyetin merkezinde olduğunu düşünmemesidir (Kang, 2010: 169). Her ne kadar Çin yumuşak güç unsurlarını geliştirmeye çalışsa da bu açıdan yeteri kadar başarı gösterdiği söylenemez. Kültürel cazibe, diğer toplumların kalbini ve beynini kazanma gibi hususlarda Çin, tarihsel geçmişinin oldukça gerisindedir.

Sonuç

Tarihsel süreçte Çin'in uyguladığı belirtilen haraççı sistemdeki hiyerarşik uluslararası düzen anlayışı, her ülkenin kendi özel mevkiinde yer almasını gerektiriyordu. Hiyerarşik düzen anlayışı sadece Çin'e özgü bir anlayış değildi, Doğu Asya'daki hemen her ülke tarafından benimsenen bir anlayıştı. Hiyerarşik düzen anlayışı bir yandan Çin ile komşuları arasındaki ilişkiyi düzenlerken diğer yandan sistemdeki mevcut diğer ülkelerin birbirleriyle olan

ilişkilerini de şekillendiriyordu. Hiyerarşik anlayışın, aktörlerin davranışlarına yönelik belirsizliği ve öngörülemezliği azaltması, bölgesel istikrar ve düzen için oldukça önemliydi.

Haraç sistemi, her yerde ve her zaman aynı şekilde işleyen ebedi ve değişmez bir düzen şekli değildi, tam tersine oldukça esnek uygulamalara sahipti. Ülkeden ülkeye ve dönemden döneme farklılık arz eden uygulamalar oldukça yaygındı. Çin'in hemen her ülke ve bölgeyle olan haraççı ilişkileri ayrı bir karakteristik özellik taşıymaktaydı. Çin'in diğer ülkelerle ilişkileri, o ülkelerin jeopolitik yapısı, toplumsal yapısı ve Çin kültürünü özümseme derecesine göre farklılık arz etmekteydi. Çin ile diğer ülkeler arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik asimetrik ilişki biçimi, modern öncesi Doğu Asya düzeninde en belirleyici etkendi.

Çin'in günümüz uluslararası sisteminde yeniden oldukça önemli bir konuma yükselmesi, haraççı düzeni tekrardan gündeme getirmektedir. Günümüz uluslararası sistemin karşılaştığı meydan okumalar, elbette modern öncesi Doğu Asya sisteminden oldukça farklıdır. Bundan dolayı, haraççı sistemde var olan hiyerarşik düzenin aynı şekilde günümüze aktarılması mümkün değildir. Fakat Çin'in yeniden büyük güçte bir aktör olarak sistemde yer almasıyla Çin'in diğer ülkelerle olan ilişkilerinin, bazı ölçülerde geçmişteki haraççı düzenini anımsattığı görülmektedir.

Çin tarihsel süreçte Doğu Asya bölgesel düzeninde oldukça önemli bir aktördü. Çin'in yükselişi veya düşüşü, hemen her zaman, bölgesel düzenin temel belirleyici faktörü olmuştur. Gelecekte bölgesel düzen başta olmak üzere küresel bir düzenin tesis edilmesinde Çin'in merkezi bir rol oynaması kaçınılmazdır. Gelecek bölgesel ve küresel düzenin nasıl bir yapı arz edeceği tartışmalı olsa da, Çin'in merkezi bir rol oynayacağı hususunda genel bir konsensüs oluştuğu söylenebilir.

Çin, günümüzde, çok sayıda devletin en büyük pazarı, dış yatırımcısı ve dış ticaret ortağı konumuna gelmiştir. Çin'in dünya ekonomisinin üretim merkezi haline gelmesi, çok sayıda aktörle bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi oluşturmaktadır. Fakat bu ilişki daha çok Çin lehine olan asimetrik bir bağımlılık yaratmaktadır. Çin'in her ülkeyle ilişkilerinin asimetrik bir boyut taşıdığı ileri sürülemezse dahi, birçok ülkeyle ilişkileri bu çerçevede değerlendirilebilir. Çin'in asimetrik ilişkiye sahip olacağı ülkeler sadece Doğu Asya bölgesiyle de sınırlı değildir.

Çin'in Doğu Asya ülkeleri başta olmak üzere çok sayıda ülkeyle özellikle de ekonomik alanda sahip olduğu asimetrik ilişki, haraççı sisteme benzer bir düzeni yeniden gündeme getirmektedir. Çin'in dünya üretiminde ve ticaretindeki merkezi konumu, haraççı sistemde olduğu gibi, çok sayıda ülkeyi Çin'le iyi ilişkiler kurmaya itmektedir. Çin'in dünyanın birçok bölgesindeki çok sayıda aktörle, resmi olmasa bile gayri resmi olarak, eşitsiz bir ilişki biçimi geliştirmesi büyük olasılıktır.

Çoğu ülke, Çin'in ekonomik yükselişinin yarattığı sinerjiden yararlanmaya çalışmaktadır. Doğu Asyalı ülkelerin Çin'in yükselişini engelleme arayışına gireceği yönündeki beklentiler şimdiye kadar gerçekleşmemiştir. Çin'in özellikle askeri yükselişinden kaygı duyan ülkeler dahi, ABD'nin çevreleme ve dengeleme yönündeki politikalarına temkinli yaklaşmaktadırlar. Çin'in artan gücü ve etkisi sayesinde çok sayıda ülke ekonomik ve politik odaklarını giderek artan bir şekilde Çin'e yönlendirmektedir.

Çin'in dünya ekonomisindeki merkezi konumu, birçok ülkenin Çin'e bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Çin'e bağımlı hale gelen ülkelerin dış işlerinde ister istemez Çin'i dikkate almaları kaçınılmazdır. Uluslararası sistemde Çin'in artan gücü ve etkisi, çoğu ülkeyle ilişkilerinde Çin'e fiili bir veto gücü verecek düzeydedir. Günümüzde Çin'in başta yakın komşuları olmak üzere diğer ülkelerle ilişkileri resmi olarak eşitlikçi bir temelde yürütülse de, gayri resmi olarak eşit olmayan koşullara rastlanılabilmektedir. Çin'in askeri ve ekonomik yükselişi devam ettikçe, ülkenin dış işlerinde eşitsizlikçi öğeler daha sık görülecektir.

Kaynakça

- Acharya, A. (2008). "Theoretical Perspectives on International Relations in Asia", *International Relations of Asia*, (Ed: D. Shambaugh ve M. Yahuda), Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Alperen, Ü. (2019). "Geleneksel Çin Merkezli (Sino-centric) Bölgesel Düzendeki Çin Karakteristiğiyle Küresel Düzene", Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye, (Der. M. Yağcı ve C. Bakır), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Arrighi, G. (2009). *Adam Smith Pekin’de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, (Çev: İ. Yıldız), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- Bayram, M. Ve Emiroğlu, H. (2020). “Çin Tarzı Uluslararası İlişkilerin Analitik Çerçevesi: Yeni-Haraççılık”, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/4, 29-44, DOI: 10.34189/asyam.4.1.003.
- Benedict, R. (2010). *Krizantem ve Kılıç Japon Kültürü Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: T. Turgut), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Braudel, F. (2006). *Uygurlukların Grameri*, (Çev: M. A. Kılıçbay), İmge Kitabevi. İstanbul.
- Chun, H. (1968). “Sino-Korean Tributary Relations in the Ch’ing Period”, *The Chinese Traditional World Order China’s Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Eberhard, W. (1995). *Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- Fairbank, J. K. (1968), *The Chinese Traditional World Order China’s Foreign Relations*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Fairbank, J. K. (1969). *Çağdaş Çin’in Temelleri 1840-1950*, (Çev: Ü. Oksay), Doğan Yayınları, Ankara.
- Fletcher, J. F. (1968).” China and Central Asia, 1368-1884”, *The Chinese Traditional World Order China’s Foreign Relations*, Harvard University Press, (Ed: J. K. Fairbank), Cambridge, Massachusetts.
- Frank, A. G. (2010). *Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi*, (Çev: K. Kurtul), İmge Kitabevi, Ankara.
- Friedberg, A. L. (1993-1994). “Ripe for Rivalry: Prospects for Peace in a Multipolar Asia”, *International Security*, 18/3, 5-33.
- Jacques, M. (2016). *Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor?*, (Çev: S. Oğuz), Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Johnson, S. (2019a). The Great Haul of China, Illustrated, *Finacial Times*, 19.11.2019, <https://www.ft.com/content/4975eb8a-0ab6-11ea-bb52-34c8d9dc6d84>, (22.11.2019).
- Johnson, S. (2019b), China’s Trade Dominance Dealt a Blow After US Gains, *Finacial Times*, 20.11.2019, <https://www.ft.com/content/c9665df6-0ab7-11ea-b2d6-9bf4d1957a67>, (22.11.2019).
- Kang, D. C. (2003). “Getting Asia Wrong: The Need for New Analytical Frameworks”, *International Security*, 27/4, 57-85.
- Kang, D. C. (2010). *East Asia Before the West*, Columbia University Press, New York.
- Kennedy, P. (2002). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev: B. Karanakçı), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kim, S. S. (2008). “The Evolving Asian System: Three Transformations”, *International Relations of Asia*, (Ed: D. Shambaugh ve M. Yahuda), Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Kissinger, H. (2014). *Dünya Düzeni*, (Çev: S. S. Gül), Boyner Yayınları. İstanbul.
- Kissinger, H. (2015). *Çin Dünden Bugüne Yeni Çin*, (Çev: N. I. Çeper), Kanüs Yayınları, İstanbul.
- Lam, T. B. (1968). “Intervention Versus Tribute in Sino-Vietnamese Relations, 1788-1790”, *The Chinese Traditional World Order China’s Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Lowy Institute. (2020). Asia Power Index. <https://power.lowyinstitute.org/data/military-capability/defence-spending/military-expenditure-market-exchange-rates/>, (16.06.2021).
- Mancall, M. (1968). “The Ch’ing Tribute System: An Interpretive Essay”, *The Chinese Traditional World Order China’s Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Mearsheimer, J. C. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton, New York.
- Mearsheimer, J. C. (2010). “The Gathering Storm: China’s Challenge to US Power in Asia”, *The Chinese Journal of International Politics*, 3, 381-396.
- Rajah, R. (2019). Chart of the week: Global trade through a US-China lens. *Lowy Institute*, 18.12.2019. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/chart-week-global-trade-through-us-china-lens>, (16.06.2021).
- Ren, X. (2011). “East Asian Order and China’s Role: A Historical Perspective”, *アジア研究*, 57/ 1, 3-12.
- Richter, F. (2021). China is the World’s Manufacturing Superpower. *Statista*, 04.05.2021 <https://www.statista.com/chart/20858/top-10-countries-by-share-of-global-manufacturing-output/>, (13.06.2021).

- Sakai, R. K. (1968). "The Ryukyu (Liu-Ch'iu) Islands as a Fief of Satsuma", *The Chinese Traditional World Order China's Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Saunders, P. C. (2008). "China's Role in Asia", *International Relations of Asia*, (Ed: D. Shambaugh ve M. Yahuda), Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Scott, D. (2008). *China and the International System, 1840-1949 Power, Presence, and Perception in a Century of Humiliation*, State University of New York Press, New York.
- Shambaugh, D. (2008). "International Relations in Asia: The Two-Level Game", *International Relations of Asia*, (Ed: D. Shambaugh ve M. Yahuda), Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- SIPRI. 2021. SIPRI Yearbook 2021 Armaments, Disarmament and International Security Summary. Oxford University Press, https://www.sipri.org/sites/default/files/2021-06/sipri_yb21_summary_en_v2_0.pdf, (16.06.2021).
- Spence, J. D. (1990). *The Search for Modern China*, W.W. Norton & Company, New York.
- Steil, B. ve Rocca, B. B. (2019). Belt and Road Tracker. *Council on Foreign Relations*. Retrieved 08.05.2019, <https://www.cfr.org/article/belt-and-road-tracker>, (14.06.2021).
- Suisheng, Z.: "Rethinking the Chinese World Order: The Imperial Cycle and the Rise of China", *Journal of Contemporary China*, 24/95, 961-982, DOI: 10.1080/10670564.2015.1030913
- Suzuki, C. (1968). "China's Relations with Inner Asia: The Hsiung-Nu, Tibet", *The Chinese Traditional World Order China's Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Wang, G. (1968). "Early Ming Relations with Southeast Asia: A Background Essay", *The Chinese Traditional World Order China's Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Wang, G. (2019), *China Reconnects Joining a Deep-rooted Past to a New World Order*, World Scientific Publishing, Singapore.
- Wang, H. (2021). "The Belt and Road Initiative Agreements: Characteristics, Rationale, and Challenges", *World Trade Review* 20, 282-305. <https://doi.org/10.1017/S1474745620000452>.
- Westad, O. A. (2013). *Restless Empire China and the World Since 1750*, Vintage Books, London.
- Wills, J. E. Jr. (1968). "Ch'ing Relations with the Dutch, 1662-1690", *The Chinese Traditional World Order China's Foreign Relations*, (Ed: John King Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Yahuda, M. (2008). "Looking Ahead A New Asian Order?", *International Relations of Asia*, (Ed: D. Shambaugh ve M. Yahuda), Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Yang, L.-S. (1968). "Historical Notes on the Chinese World Order", *The Chinese Traditional World Order China's Foreign Relations*, (Ed: J. K. Fairbank), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Zhao, T. (2006): "Rethinking Empire from a Chinese Concept 'All-under Heaven' (Tian-Xia, 天下)", *Social Identities*, 12/1, 29-41.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).